وەڵامی راپۆرتی

نێردەی نەتەوەیەکگرتووەکان بۆ هاوکاری کردنی عێراق (یۆنامی) سەبارەت بە پاراستنی قوربانیانی توندوتیژی سێکسی دەستی داعش

(ئۆفیسی رێکخەری راسپاردە نێودەوڵەتییەکان لە حکومەتی هەرێمی کوردستان)

سەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیران

2020 Updated

<u>ڕەوشی ئاوارەکان بە گشتی و بەتایبەتی ئەو ئافرەتە ئێزیدیانەی لە دەست داعش رزگار کراون:</u>

ئێزیدی خاوەن ئایین و مێژوویەکی دەوڵەمەند و دابونەریت وکەلتووری تایبەتی خۆیانن زۆربەشیان لە نزیك پارێزگای موسڵ و ناوەندی قەزای شنگال و دەوروبەری لە ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی هەرێم، ئەم ناوچانەش زۆربەیان کەوتبوونەتە بەر هێرشی تیرۆریستانی داعش و خەڵکەکەی ئاوارەی هەرێمی کوردستان بوون تا ئەو کاتەی لەلایەن هێزی پێشمەرگەی کوردستانەوە رزگار کرانەوە.

دوای هێرشەکانی داعش بۆ دەشتی موسڵ و داگیرکردنی شەنگال لە سەرەتای مانگی ئابی 2014 تەنیا ئێزیدییەکان نەبوونە ئامانجی تیرۆریستان بەڵکو کریستیان و شەبەك و تورکمانەکانی ناوچەکەش رووبەرووی جینۆساید و نەهامەتی و کارەسات بوونەوە و بۆ رزگارکردنی ژیانیان ناچاربوون شوێنەکانی خۆیان جێهێشت و روویان لە هەرێمی کوردستان کرد، بەڵام لەبەر تایبەتمەندیی ئایینیان هێرشەکان زیاتر بۆ لە ناوبردنی ئێزیدییەکان بوو .

حکومەتی هەرێم گرنگییەکی زۆری بە لایەنی یاسایی قوربانیانی دەستی تیرۆریستانی داوە بە تایبەتی ئەو ئێزیدیانەی کە لەلایەن تیرۆریستانەوە رفێندراوبوون، بۆ ئەم مەبەستە رۆژی 2014/11/25 لێژنەیەکی دامەزراند بۆ کۆکردنەوەی زانیاری و بەدواداچوون لە کەیسی ئێزیدییە رفێندراوەکان و بودجەیەکی تایبەتی تەرخان کردووە بۆ رزگارکردنیان، دوای گەڕانەوەشیان حکومەت هەموو ئامادەکارییەك دەکات بۆ حەواندنەوەیان ودووبارە گەڕاندنەوەیان بۆ نێو کۆمەڵگا. لە چوارچێوەی ئەو هەوڵانەی حکومەتی هەرێم توانراوە ژمارەیەکی زۆر لە رفێندراوەکان ئازاد بکرێن.

ئێزیدییە رفێندراوەکان ژمارەیان (6417) کەس بوو لەوانە (3547)یان نێر و (2870)یان مێ بوو، لە دوای هەوڵە بەردەوامەکانی حکومەتی هەرێم بۆ رزگار کردنیان بەپێی دوایین داتا دەربارەی رزگار کراوەکان تا رۆژی 2017/12/1 ئەوانەی تا ئێستا رزگار کراون ژمارەیان (3207) کەسە لەوانە (1137)یان ئافرەت و (335)یان پیاو و (904)یان منداڵی کچ و (831)یان منداڵی کوڕ بوون، ئەوانەی تا ئێستا رزگار نەکراون (1507) ئافرەت و (1703) پیاون.

<u>پێشکەش کردنی خزمەتگوزاری تەندورستی جەستەیی و دەروونی:</u>

حکومەتی هەرێم بەپێی پلانێکی ستراتیژی بەبەشداری گشت دامودەزگاکانی هاوکاری بە پەلەی پێشکەش بە ئاوارە ئێزیدییەکان کرد لە گشت بوارەکان، چونکە ئێزیدییەکان دووچاری هێرشی لە ناکاوی داعش بوونەوە و تەنیا ژیانی خۆیان رزگار کرد تەنانەت بەشێکیان لەژێر دەستی داعش لە ناوچە داگیرکراوەکانیان مانەوە تا ئەو کاتەی ناوچەکانیان رزگارکرایەوە.

لە ڕووی دابینکردنی خزمەتگوزاری تەندروستییەوە حکومەتی هەرێمی کوردستان پلانی گەشەپێدانی نیشتیمانی داناوە بە راوێژ لەگەڵ رێکخراوی تەندروستی جیهانی بۆ پێشکەشکردنی خزمەتگوزاری تەندرووستی بۆ ئاوارەکان سەرەڕای ئەوەی

حکومەتی هەرێمی کوردستان لە قەیرانێکی ئابووریدایە و هاتنی ئەم هەموو ئاوارانە فشارێکی زۆری درووستکردووە، بەڵام گرنگییەکی زۆری بە ئاوارە ئێزیدییەکان داوە و لە هەوڵی بەردەوام بووە بۆ کەمکردنەوەی ئازارەکانیان و نەهێشتنی کەموکوڕیەکان، یەکێك لە لایەنە هەرە گرنگەکان کە حکومەتی هەرێمی کوردستان گرنگی پێداوە لایەنی تەندرووستی جەستەیی و دەروونی و دابینکردنی پێداویستییەکانیانە.

حکومەتی هەرێم لە هەوڵدایە بۆ دابینکردنی خزمەتگوزاری تەندروستی و منداڵبوون و دایکایەتی و ڕەچاوی پرەنسیپە نێودەوڵەتییەکانی تایبەتی بواری تەندروستی دەکات، بۆ ئەم مەبەستەش لە کەمپەکاندا بنکەی تەندروستی دانراوە کە خزمەتگوزاری پێشکەش بە ئاوارەکان دەکات و چەندین بنکەی تەندرووستی تایبەت بە لەدایکبوونی لە کەمپەکان دامەزراندووە و بە هەزاران منداڵی ئێزیدی لەدایکبوون لە نەخۆشخانەکان و بنکە تایبەتەکانی لەدایکبوون، و بە هیچ شێوەیەک ڕێگا لە ئاوارەکان ناگیرێت بۆ وەرگرتنی چارەسەری نەخۆشی بچنە دەرەوەی کەمپەکان، هەروەها لە هەموو رسوماتی تەندروستی بەخشراون.

لەلایەکی دیکەوە بە هەماهەنگی لەگەڵ ڕێکخراوی تەندرووستی جیهانی گرنگییەکی تایبەتی داوە بە تەندرووستی ئافرەتە رزگاربووەکانی ژێر دەستی داعش، لەگەڵ چاودێری بە پەلەی تەندرووستی ئافرەتانی دووگیان و ئەوانەی منداڵیان بووە، ڕێگە گرتن لە دووگیانی نەخوازراو، مردنی منداڵان و تووشبوونیان بە نەخۆشییەکان و چەندین کلینێك و سەنتەری تایبەتی بۆ تەندروستی ئافرەتان لە بواری منداڵ بوون لەو کەمپانە کردۆتەوە، بۆ ئاگاداربوونی زیاتر لە تەندرووستی ئافرەتان لە کاتی منداڵبوون و دوای منداڵبوون.

لەلایەکی دیکەوە هەزاران ئافرەتی ئێزیدی بەشداربوون لە خولی وشیار کردنەوە سەبارەت بە تەندرووستی ئافرەتی دووگیان و تەندرووستی سێکسی و خۆپاراستن لەو نەخۆشیانەی لە ڕێگای سێکسەوە دەگوازرێنەوە و ڕێگا گرتن لە دووگیانی نەخوازراو و چۆنیەتی راگرتنی پاك و خاوێنی جەستەیی خۆیان لەو ژینگە نوێیە بۆ ئەوەی منداڵەکانیان بەشێوەیەکی سروشتی و تەندرووست لە دایك بێت. ئافرەتە رزگار کراوەکان پشکنینی تایبەتی خوێن و دووگیانی و ئەو نەخۆشیانەشیان بۆ کراوە کە لە ڕێگای سێکسەوە تووشی مرۆڤ دەبن، وەك پشکنینی ئایدز کە بۆ زۆربەیان ئەنجامدراو هەندێکیان چارەسەری پێویستیان وەرگرتووە، چونکە دووچاری دەستدرێژی بوون.

سەرەڕای ئەو خزمەتگوزارییە تەندروستییانەی لە کەمپەکانەوە پێشکەش بە ئاوارەکان دەکرا،لە هەمان کاتدا نەخۆشخانەکانی پارێزگاکانیش پێشوازییان لێکردووە بەتایبەتی ئافرەتانی دووگیان و ئەوانەی منداڵیان بووە لە نەخۆشخانەی هەولێر بەشێکی نوێی ئافرەتان و منداڵبوون کرایەوە. هەروەها ئەو ئافرەتە ئێزیدیانەی کە دووگیان بوون دوای ئازاد کردنی شەنگاڵ بەشێکی تایبەتیان بۆ کراوەتەوە و خزمەتگوزاری تایبەتیان پێشکەش کراوە.

کارەساتی ئافرەتە ئێزیدییە رفێندراوەکان، جگە لە کاریگەریی جەستەیی، کاریگەریی دەروونی زۆریشی لە دوای خۆی جێهێشت، بۆیە حکومەتی هەرێمی کوردستان گرنگییەکی زۆری بە تەندروستی دەروونی ئاوارەکان بە گشتی و ئافرەتە ئێزیدییە رزگاربووەکان بەتایبەتی داوە، چونکە ئەم ئافرەتانە دووچاری کوێلایەتی و دەستدرێژی بوونەتەوە، ئەمەش کاریگەریی دەروونی زۆری لەسەریان هەبووە و پێویستیان بە چاودێرییەکی تەندروستی چڕ هەبووە.

بۆ دووباره گەڕانەوەی ئەو ئافرەتانە بۆ نێو کۆمەڵگا، سەنتەرێکی چارەسەری جەستەیی ودەروونی تایبەت بە ئافرەتە رزگاربووەکان لە دهۆك دامەزراوە و چەندین پزیشك وپسپۆڕی دەروونی لە دەرەوە هاتوون بە هاوکاری پزیشکە دەروونییەکانی ناوخۆیی خۆبەخش لەم سەنتەرەدا کار دەکەن لەوانەش د. نەغم نەوزاد کە لەلایەن وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا رێزی لێنرا و یەکێک بووە لەوانەی ڕووی دەروونی و بواری تەندروستییەوە هاوکاریی ئەو کچە ئێزیدییانەی کردووە کە لە دەست داعش رزگار دەکرێن و تا ئێستا خزمەتگوزاری پێشکەش بە سەدان ئافرەتی رزگارکراوی دەست داعش کردووە، بەڵام بەهۆی قەیرانی ئابوورییەوە ئەم سەنتەرە لە زۆر رووەوە کەموکوڕی هەیە و پێویستە بە هاوکاری زیاتری لایەنە نێودەوڵەتییەکان هەیە بۆ بتوانێت خزمەتگوزاری پێویست پێشکەش بەو ئافرەتان بکات.

بۆ گرنگیدان بە تەندروستی دەروونی ئافرەتە رزگارکراوەن لە هەولێر سەنتەرێکی دووبارە شیاندنەوەی ئافرەتە رزگارکراوەکان لەلایەن بەڕێوەبەرایەتی کاروباری ئێزیدییەکان لە وەزارەتی ئەوقاف و رێکخراوی (CRI)ی ئەمریکی دامەزراوە و تا ئێستا بە سەدان ئافرەتی رزگار بوو سوودیان لێی وەرگرتووە، بەڵام بە هۆی قەیرانی داراییەوە چەند ڕوویەکەوە کەموکوڕی هەیە و خزمەتگوزارییەکانیان وەکو پێویست نییە.

ئافرەت و کچە ئێزیدییە رزگارکراوەکان پێویستیان بە مامەڵەیەکی تایبەت هەبوو لەلایەنی دەروونییەوە ئەمەش تا رادەیەك ئاسان نەبوو، لە ئەنجامی ئەو تاوانە نا مرۆڤانەی دەرهەقیان ئەنجامدرا بۆ دووبارە گێڕانەوەیان بۆ نێو کۆمەڵگا و دەستکردنەوە بە ژیانی ئاسایی خۆیان وەک هەر تاکێکی دیکەی کۆمەڵگا ئەرکێکی سەخت بوو و پێویستی بە هاوکاری هەموو لایەنە پەیوەندیدارەکان هەبوو لەگەڵ حکومەت. لەم رووەوە حکومەتی هەرێم پیاوانی ئایینی ئێزیدی هاندا بۆ ئەنجامدانی ئەم کارە، ئەنجوومەنی رۆحانی ئێزیدی هەڵوێستێکی ئیجابی و مرۆڤانەی هەبوو بۆ دووبارە گەڕاندنەوەی ئەم ئافرەتانە بۆ ناو کۆمەڵگا، بە لەبەرچاوگرتنی ئەو کارەساتەی رووبەروویان بۆوە ئەنجوومەنی رۆحانی ئێزیدییەکان فەتوای دەرکرد کە پێویستە پێشوازییەکی گەرم و شایستە لەو ئافرەتە رزگار بووانە بکرێت لە هەمان کاتدا ئافرەتەکانی بە (پیرۆز) وەسفی کردوون.

لە لایەکی ترەوە حکومەتی هەرێم سەنتەرێکی چارەسەری جەستەیی و دەروونی تایبەت بە ئافرەتە رزگاربووەکان لە دهۆك دامەزراندووە و چەندین پزیشك وپسپۆڕی دەروونی لە دەرەوە هاتوون بە هاوکاری پزیشکە دەروونییەکانی ناوخۆیی خۆبەخش لەم سەنتەرەدا کار دەکەن لەوانەش د. نەغم نەوزاد کە لەلایەن وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا رێزی لێنرا و یەکێک بووە لەوانەی لەڕووی دەروونی و بواری تەندروستییەوە هاوکاریی ئەو کچە ئێزیدییانەی کردووە کە لە دەست داعش رزگار دەکرێن و تا ئێستا خزمەتگوزاری پێشکەش بە سەدان ئافرەتی رزگارکراوی دەست داعش کردووە. بە هەمان شێوە هەروەها لە هەولێریش سەنتەرێکی دووبارە شیاندنەوەی ئافرەتە رزگارکراوەکان لەلایەن بەڕێوەبەرایەتی کاروباری ئێزیدییەکان لە وەزارەتی ئەوقاف و رێکخراوی (CRI)ی ئەمریکی دامەزراوە و تا ئێستا (١٦٣) ئافرەتی رزگار بوو سوودیان لێی وەرگرتووە، بەڵام بە هۆی قەیرانی داراییەوە چەند ڕوویەکەوە کەم و کوڕی هەیە و حکومەتی هەرێمی کوردستان لە توانایدا نییە گشت پێداویستییەکانیان دابین بکات و خزمەتگوزارییەکانیان وەکو پێویست نییە.

به جینۆساید ناساندنی کەیسی کۆمەڵکوژی ئێزیدییەکان:

ئەو کارەساتەی دەرهەق بە کوردانی ئێزیدا ئەنجامدرا بە پێوەرە نێودەوڵەتییەکان دەچێتە خانەی تاوانی جینۆساید و ئەگەرچی عێراق ئەندام نییە لە دادگای تاوانی نێودەوڵەتی بۆیە بە جینۆساید ناساندنی کۆمەڵکوژیی ئێزیدییەکان کارێکی ئاسان نییە، سەرەڕای ئەمەش حکومەتی هەرێم لەسەر هەموو ئاستەکانی لە هەوڵی بەردەوامدایە بۆ بە جینۆساید ناساندنی، ئەمەی خوارەوە ئەو هەنگاوانەی کە حکومەت لەم پێناوەدا هاویشتوویەتی.

حکومەتی هەرێم لێژنەیەکی دامەزراندووە کە پێکهاتووە لە نوێنەرانی وەزارەتە پەیوەندیدارەکان شەهیدان و ئەنفالکراوەکان، کارو کاروباری کۆمەڵایەتی، فەرمانگەی پەیوەندییەکانی دەرەوە و نوێنەری یاسانسی ئێزیدییەکان.

ئەرکی سەرەکی ئەم لێژنەیە کۆکردنەوەی زۆرترین بەڵگە و دوکیۆمنتە لەسەر تاوانەکانی داعش و تا ئێستاش بە هەزاران بەڵگە لەسەر ئەم تاوانە کۆکراونەتەوە، هەروەها چەندین لێژنەی لاوەکی دامەزراوە لە ناوەوە و دەرەوەی کوردستان لە ئەمریکا، فەرەنسا، ئەڵمانیا، ئیتاڵیا، هۆڵەندا، یەکێتی ئەوروپا ئەم لیژنانە دەستیان بە کارەکانیان کردووە بۆ ناساندنی ئەم کەیسە وەك جینۆساید. بەم میکانیزمەوە حکومەتی هەرێم لە هەوڵی ئەوەدایە رێکارە یاساییەکان بگرێتە بەر بۆ تۆمارکردنی ئەم داواکارییە و پێشکەش کردنی بەڵگە پەیوەندیدارەکان بۆ دادگای باڵای تاوانی نێودەوڵەتی لە لاهای.

جگە لەم هەوڵە بەردەوامانە لە لایەکی ترەوە حکومەتی هەرێم بە هەماهەنگی لەگەڵ نەتەوە یەکگرتووەکان لە هەوڵی ئەوەدایە لەسەر ئاستی نیشتیمانی و نێودەوڵەتی رێگا بدرێت بە دادگای تاوانی نێودەوڵەتی ئەرکەکانی جێبەجێ بکات لە عێراق لە بابەتی ئەو تاوانانەی کە دژ بە ئێزیدییەکان ئەنجامدراون لەلایەن داعش بەتایبەتی لە توندوتیژی سێکسی و پاکتاوی رەگەزی.

یارمەتیدانی ئێزیدییەکان لەرووی یاساییەوە:

زۆربەی هەرە زۆری ئاوارەکان بەڵگەنامە رەسمییەکانیان نەبوو کاتێك ئاوارە بوون بۆ ئەوەی ئاسانکارییان بۆ بکرێت حکومەتی هەرێم هاوکارییەکی زۆریان دەکات بۆ دەستخستنی ئەو بەڵگەنامانە بە دوو رێگا بەپێی ریزبەندی بەڵگەنامەکان:

1. فۆرمێکی تایبەتیان بۆ درووست دەکرێت لە قایمقایمیەتی شنگال بە ناوی (استمارة استبدال) کە ناوی هەموو ئەندامانی خێزانەکەی تێدایە ئەمەش بە شێوەیەکی کاتییە بۆ رایی کردنی کاروبارەکانیان و لەلایەن دام و دەزگاکانی حکومەتەوە کاری پێدەکرێت، ئەم فۆرمە بەشێوەیەکی کاتییە.

2. ئەوانەی کە لە شنگال رزگار بوون سەرەتا نووسراوێکیان بۆ دەکرێ بۆ فەرمانگەی باری شارستانی لە شێخان، دواتر نووسراوێکی تریان بۆ دەکرێ بۆ فەرمانگەی رەگەزنامە لە شێخان بۆ دەستخستنی رەگەزنامە ئەم دوو فەرمانگەیەش سەر بە بەغدان و بە هەماهەنگی لەگەڵ دام و دەزگاکانی حکومەتی هەرێم کار دەکەن، ئینجا لە بەڕێوەبەرایەتی پاسپۆرت و نشینگەی دهۆك کە هاوکارییەکی زۆری ئاوارەکان دەکات لەم رووەوە، پاسپۆرتیان بۆ دەردەکات، بەمەش ئەو ئاوارانە دووبارە دەبنەوە خاوەن ئەم بەڵگەنامە پێویستانە.

3. جگە لەم بەڵگەنامانە ئاوارەکان دەتوانن لە هەرێمی کوردستان بەڵگەنامەکانی تریش دەست بخەن وەك مۆڵەتی شوفێری بەپێی ئەو ڕێنماییانەی کە لە هەرێم پیادە دەکرێ.

4. لەلایەکی دیکەوە گشت قوتابییە ئاوارەکان بە هەموو قۆناغەکانی خوێندن هەر لە سەرەتاییەوە تاکو زانکۆ درێژە بە خوێندنی خۆیان دەدەن لە هەرێم بەپێی (استمارة الاستبدال) و بۆ ساڵی خوێندنی 2015-2016 تەنیا ئەو قوتابییە ئێزیدیانەی کە لە زانکۆ و پەیمانگاکانی هەرێم بە میوانداری (استضافة) دەخوێنن ژمارەیان بە هەزاران قوتابی دەبێت، لە هەموو کەمپەکانیش قوتابخانەی کراوەتەوە و ئەو ئاوارە لە دەرەوەی کەمپەکانیشن لە قوتابخانەکانی شوێنەکانی خۆیان درێژە بە خوێندن دەدەن.

5. هەروەها وەك هەموو دانیشتووانی هەرێم هەموو مافێکی یاساییان هەیە و دەتوانن سکاڵا لە دادگاکانی هەرێم بەرز بکەنەوە.

لەلایەکی دیکەوە حکومەتی هەرێم گرنگییەکی زۆری بە لایەنی یاسایی ئاوارەکان داوە، چونکە دوای ئاوارەبوونیان ئێزیدییەکان زیاتر لە هەموو پێکهاتەکانی تر ڕووبەڕووی توندوتیژی سێکسی بوونەوە بەتایبەتی دوای رفاندنی ئافرەت و کچانی ئێزیدی لەلایەن داعشەوە، بۆیە پێویستیان بە یارمەتیدانی یاسایی هەبوو بۆ وەرگرتنەوەی مافەکانی خۆیان، بۆ ئەم مەبەستەش زیاتر لە (33,000) کەیس لە ڕووی یاساییەوە پاڵپشتی کراون و ژمارەی ئەو کەسانەی سوودیان لەم پاڵپشتییە وەرگرتووە لە مانگی 3ی ساڵی 2015 گەیشتە زیاتر لە (60,000) کەس.